

kimukselle hahmottelemansa uuden metodologian näkökulmasta.

Kirjan keskeisintä antia ovat Kreuzerin metodologisesti provokatiiviset näkemykset antiokialaisen tekstitradition arvosta tekstikritiikille. Vaikka hän on omien sanojensa mukaan ”uuden metodologisen näkemyksen” asialla, on samankaltaisia ajatuksia esitetty jo aiemmin. Antiokialaisen tekstin arvo on myös tunnustettu tutkimuksessa laajasti. Sen oletetut erikoisuudet ja sekundäärit piirteet ovat pitkähkön tutkimustradition tulos, eivät tekstimuodolle asetettuja ”esioletuksia”, kuten Kreuzer asian ilmaisee.

Vaikka Kreuzer monissa kohdin korostaa – usein sinänsä aiheellisesti – vanhan tutkimuksen ongelmallisuutta, hän kompastuu omassa työssään vähintään yhtä moneen metodologiseen karikkoon. Yksi suurimmista ongelmista koskee antiokialaiskeskeistä lähtökohtaa: vaatimus ”antaa” antiokialaisen tekstin olla alkuperäinen tarkoittaa helposti yhden tekstitradition nostamista muiden edelle. Se ei ole tekstikritiikissä toivottavaa, koska se johtaa helposti kehäargumentaatioon. Aiheesta kiinnostuneen kannattaa tutustua vuonna 2010 *Bulletin of the International Organization of Septuagint and Cognate Studies* -julkaisussa ilmestyneeseen Timothy Michael Lawn ja Tuukka Kauhasen vastaukseen, joka koskee käsillä olevan teoksen kuudetta ja kahdeksannetta artikkelia.

Kreuzerin näkemysten kiistanalaisuuden takia on ongelmallista, että artikkeleissa annetaan kovin vähän tekstiesimerkkejä. Olisin toivonut laajempaa ja kattavampaa aineiston käsittelyä. Vaikka Kreuzer korostaa esi-lukiaanisten lähteiden (esimerkiksi Qumran ja Vanha latina) arvoa tekstikritiikille, esimerkiksi luvuissa 8 ja 14 vanhalatinalaisia luku- tapoja käsitellessään hän käy latinalaiset lukutavat läpi vain osittain ja melko pintapuolisesti. Tämän aineiston kattavampi läpikäyminen olisi vahvistanut hänen argument-

tiaan. Toisaalta useat Kreuzerin esimerkit toistuvat artikkelista toiseen (esimerkiksi 2 Sam 15:2–10 luvuissa 6–8, 14), mikä voi luoda kuvan siitä, että todistusaineistoa ei juuri ole. Annetut esimerkit ovat kuitenkin havainnollistavia, joskaan eivät aina yksiselitteisesti. Artikkelien aihepiiriin samankaltaisuuden vuoksi niiden sisältö on myös muilta osin melko toisteista, mikä alkaa kirjan loppua kohden uuvuttaa.

Aiheessa riittäisi potentiaalia erittäin syväluotaavaan ja jopa uraauurtavaan tutkimukseen. Esimerkiksi Kreuzerin ”semi-kaigen” ajatus kaigettomilla alueilla 1 Kuninkaiden kirjassa on mielenkiintoinen ja laajemman tutkimuksen arvoinen. Antiokialainen teksti voi olla tärkeässä roolissa myös Samuel–Kuninkaiden kaigettomien alueiden tekstitutkimuksessa. Tässä suhteessa Kreuzerin haaste tutkimukselle on erityisen tervetullut. Kreuzer nostaa esiin toisenkin pohtimisen arvoisen kysymyksen: toimiko lukiaaninen revisori tosiaan niin epäjohdonmukaisesti kuin usein vaikuttaisi?

Kokonaisuutena Kreuzerin kokoomateos on hieman epätasainen. Erityisesti viisi ensimmäistä artikkelia ovat oivia katsauksia Septuagintan yleiseen kehityshistoriaan, ja niitä voi suosittelua aloitteleville kuin kokeneemmillekin Septuagintan tutkijoille. Sen sijaan provokatiivisemmat osiot lienevät kiinnostavia huomattavasti marginaalisemmalle joukolle. Koska antiokialaisen tekstin perustana toiminut proto-lukiaaninen teksti on yksi tämänhetkisen septuagintatutkimuksen suurimmista mysteereistä, kaikki yritykset sen ratkaisemiseksi ovat liikkeitä oikeaan suuntaan. Näin ollen Kreuzerin panos tutkimukselle on tärkeä avaus, jonka kautta antiokialaisen ja proto-lukiaanisen tekstin tarkempi luonne voivat hahmottua tutkimukselle entistä paremmin.

TIMO TEKONIEMI, TEOL. MAIST.

THOMAS A. WAYMENT
The Text of the New Testament Apocrypha (100–400 CE). London: Bloomsbury T&T Clark 2013. 409 s.

Thomas Waymentin *The Text of the New Testament Apocrypha* tarjoaa lukijansa tutkittavaksi valikoiman Uuden testamentin kaanonin ulkopuolelle jääneitä varhaiskristillisiä tekstejä vuosien 100–400 väliltä. Kyseessä ei ole perinteinen editio: Wayment tarjoaa valikoiman säilyneitä käsikirjoituksia ja fragmentteja luettavaksi. Jokaisesta kirjaan valitusta tekstistä annetaan perustiedot ja keskeisin kirjallisuus, kunkin käsikirjoituskatkelman kreikankielinen editio ilman käännöstä sekä tärkein anti: tarkat ja hyvälaatuiset valokuvat kirjan loppuosassa. Näin lukija pääsee itse tutkimaan käsikirjoitusta.

Mihin kirjoituksiin otsikon ”apocrypha” sitten viittaa? Termi on ongelmallinen, minkä Wayment johdannossa myöntää. ”Apokryfi” viittaa johonkin kätkettyyn, salaperäiseen, tosi kirjoitusten eli Uuden testamentin ulkopuoliseen. Kyseiset kirjoitukset laadittiin aikana, jolloin mitään Uuden testamentin kaanonin ei ollut, joten niiden suhteuttaminen kaanoniin on ongelmallista. Wayment päätyy termiin, koska se on laajalti käytetty eli tunnistettava eikä niin anakronistinen kuin esimerkiksi ”kaanonin ulkopuolinen”. Kyseessä on joukko kirjoituksia, jotka on laadittu kristinuskon ja kristillisen kulttuurin ensimmäisinä vuosisatoina kristillisen lukijakunnan käyttöön, ja jotka myöhemmin jäivät idän ja lännen kirkkojen kaanonien ulkopuolelle.

Kirjaan valitut tekstit edustavat varhaisinta kristillistä kirjallisuutta eli tekstejä, jotka on kopioitu papyrukselle tai pergamentille vuosien 100–400 välillä (johdannossa Wayment puhuu viidestä ensimmäisestä vuosisadasta). Kirjallisuustyyppit eli generet vaihtelevat, mikä kertoo kristitty-

jen kirjallisen tuotannon monipuolisuudesta. Mukana on evankeliumitekstejä mukaan lukien vanhimmat säilyneet lapsuusevankeliumikatkelmat (kaikki Jaakobin lapsuusevankeliumista), *Hermaan Paimen*, apostolien tekoja sekä pseudepigrafisia kirjeitä.

Tekstikokonaisuuden aloittavat apostolien teot, joista Wayment on editoinut yhdeksän varhaisinta fragmenttia. Myöhempiä vuosisatoina apostolien teot olivat suosittua lukemistoa, ja jokainen apostolihahmo sai omat kirjoituksensa, mutta varhaisin säilynyt aineisto liittyy Johanneksen, Pietarin ja Paavalin sekä Paavalin ja Teklan tekoihin. Fragmenttaarisin on Johanneksen tekujen fragmentti 300-luvulta: sen perusteella ei saa kovinkaan paljon tietoa kirjoituksen kokonaisuudesta ja laajemmasta sisällöstä. Pietari-fragmenttejäkin on vain yksi, joten käsikirjoitusmateriaalissa painottuu Paavalin hahmon ympärille laadittu materiaali.

Evankeliumiteksteistä ovat mukana neljännen luvun *Marian evankeliumin* Oxyrhynchos- ja Rylands-katkelmat (Wayment ajoittaa ne 200-luvulle, siis hiukan aiempaa tutkimusta myöhäisemmäksi) ja viidennen luvun *Pietarin evankeliumista* katkelmat P.Oxy XLI 2949 sekä LX 4009. Ne Wayment katsoo osaksi Pietarin evankeliumia – kaikki tutkijat, kuten Paul Foster, eivät ole identifioinnista samaa mieltä. *Pietarin evankeliumin* pisin versio, Akhmim-teksti, on näitä fragmentteja monta vuosisataa nuorempi, mutta toisaalta kokoelman ulkopuolelle jäävät laajempina säilyneet koptinkieliset käännökset *Marian* ja *Tuomaan evankeliumeista*.

Kuudes luku kattaa *Jaakobin lapsuusevankeliumina* tunnetun tekstin, joka on itse asiassa otsikoitu vanhimmassa säilyneessä versiossa nimellä *Marian syntymä. Jaakobin ilmestys*. Mukana on tärkeä Bodmer-teksti sekä kolme lyhyempää fragmenttia ja jokaista koskevat konkreettiset tiedot (käsikirjoituksen

ajoitus, hiukan keskeistä kirjallisuutta, käsikirjoituksen alkuperä ja nykyinen sijainti, editio princeps, huomioita sekä tekstin sisältämät nomina sacra -lyhenteet). Evankeliumikatkelmat on sijoitettu kolmeen viimeiseen lukuun, joista Jeesuksen sanojen evankeliumit sisältää kolme kreikankielistä *Tuomaan evankeliumin* katkelmaa, *Kertovat evankeliumit* esimerkiksi varhaisen Egerton 2-evankeliumin sekä *identifioimattomat fragmentit* viisi lyhyttä Oxyrhynchos-fragmenttia.

Nykyään apostolisten isien kirjoituksina tunnetusta kokoelmasta on mukana kolme tekstiä, siis niiden katkelmia: nämä ovat *Barnabaan kirje*, *Didakhe* eli *Kahdentoista apostolin opetus* sekä jo mainittu *Hermaan Paimen*. Kun kirjaan rajatuilta vuosisadoilta tunnetaan monista kirjoituksista vain yksi (esimerkiksi Barnabas ja Didakhe) tai kaksi katkelmaa (esimerkiksi Marian ja Pietarin evankeliumit), on *Hermaan Paimenesta* säilynyt lähes parikymmentä katkelmaa, jotka ovat lisäksi melko pitkiä, erityisesti verrattuna hyvin kiin katkelmallisiin evankeliumiteksteihin. Seitsemäs Hermas-luku onkin kirjan pisin jakso. Sen lähes kaksikymmentä erimittaista käsikirjoituskatkelmaa osoittavat konkreettisesti, että ellei säilyminen ole täysin sattumanvaraista, tämä kirjoitus oli aikanaan yksi suosituimpia kristillisiä tekstejä. Wayment tekee myös toisen huomion Hermaaseen liittyen: *Paimenen* käsikirjoitukset näyttävät hänen mukaansa paljastavan jotakin orastavasta tai meneillään olleesta kehityksestä kohti kaanoniam, sillä niissä on suhteessa enemmän kopiointivirheitä kuin muissa kokoelman kirjoituksissa.

Jo yllä olevan perusteella käy ilmi, että vaikka Waymentin teoksen valikoima on monipuolinen, se on valikoima ja monin tavoin heijastaa Waymentin ja laajemmin nykypäivän tutkijoiden lähtökohtia. Kirjassa on koottuna yhteen kirjoituksia, jotka eivät koskaan olleet rinnakkain muinaisessa maailmassa, kun taas

muinaisilla lukijoilla, siis kristityillä yhteisöillä, oli käytössään eri tekstivalikoimia. Muinaiset kokoelmat ovat itsessään jännittäviä yhdistelmiä. Esimerkiksi se kokoelma, johon Jaakobin lapsuusevankeliumi sisältyi, sisältää myös Paavalin 3. kirjeen korinttilaisille, yhdenentoista Salomon oodin, Juudan kirjeen, Meliton *Pääsiäissaarnan*, liturgisen hymnifragmentin, Fileaan apologian, Psalmi 33 ja 34 sekä 1. ja 2. Pietarin kirjeen. Niinpä kokoelmat, jossa tekstit on järjestetty ryhmiin niiden edustaman genren sekä apokryfisuuden mukaan, ovat keinotekoisia.

Kirjan ulkopuolelle jää valitulta ajanjaksolta säilyneitä kirjoituksia: varhaisten teologien kirjoitustensa sisältävät ”apokryfisten” kirjoitusten sitaattit samoin kuin homiliat ja saarnat, silloin kun nämä ovat tunnistettavissa on jätetty pois. Jälkimmäisiin poisjätöihin lukeutuu papyrus Merton 51. Edelleen ajanlaskun alun molemmin puolin kirjoitetut juutalaisten ja sittemmin kristittyjen lukemat kirjoitukset (niin kutsuttu intertestamentaarisen kauden kirjallisuus), kuten *Janneksen ja Jambreksen salainen kirja* sekä *Mooseksen salainen kirja*, on jätetty kokoelmasta pois. Näin Wayment itse asiassa sortuu anakronismiin kristillisyyden ja juutalaisuuden määrittelyn suhteen. Valitseminen on aina haastavaa, mutta tällaisenaan kirjan sisältö kertoo totutusta tavasta lähestyä varhaisinta kristittyjen lukemaa kirjallisuutta.

Kuvien osalta teos antaa lukijalle melko konkreettisen tavan tutustua varhaisten kristittyjen kirjoituksiin. Korkealaatuisten valokuvien välityksellä lukija pääsee todella havainnoimaan käsialoja, säilyneiden tekstien lukumäärää, pituutta ja kuntoa. Tulevaisuutta ja osin jo nykypäivää on mahdollisuus tarkastella käsikirjoituksia internetissä ja e-kirjoina, jolloin pientenkin yksityiskohtien tutkiminen suurentamalla on mahdollista eri tavoin kuin laadukastakin kirjaa tutkimalla. Monista esimerkeistä voi mainita esimer-

kiksi Codex Sinaiticuksen, jota olen itsekin tänä syksynä opiskelijoiden kanssa tutkinut.

Kuvitus lienee silti kirjan tärkein anti ja vastaa osaltaan viime vuosikymmeninä tapahtuneeseen muutokseen tutkimuksessa. Tutkimuksessa yritetään siirtää abstraktista tekstistä ja sen (alkuperäisestä) sisällystöstä myös materiaalisuuden tarjomiin havaintoihin ja sen pohjalta syntyneisiin kysymyksiin. Tässäkään Wayment ei lähde aivan uusille urille. Käsikirjoitukset ovat "löytyneet" ja niille annetaan summittainen alkuperä (esimerkiksi lapsuusevankeiliumin eri versiot: "Lähellä Dishnaa", "epävarma", "Ashmun") ja nykyinen säilytyspaikka, pohtimatta tarkemmin miten ja miksi kirjoitukset ovat "löytyneet", mikä on edistänyt "löytymistä", kenelle ne ovat arvokkaita, miten kolonialismi ja antiikintutkimuksen eri alat kietoutuivat toisiinsa ja millä tavoin tänä päivänä yhtäällä sekasortoisissa maissa kaivetaan materiaalista kulttuuriperintöä hiekasta antiikkikauppaan, toisaalla rajataan akateeminen kiinnostus yksin tekstiin. Tällaiset pohdinnat eivät mahdu tai kenties kuulu näin teknisluontoiseen kirjaan vai kuuluisivatko ne sittenkin?

Summa summarum: *The Text of the New Testament Apocrypha* on kiinnostava teos, joka voi tarjota konkreettisen lähestymistavan tekstiin esimerkiksi eksegetiikan opiskelijalle, tutkijalle tai muulle kreikan-taitoiselle lukijalle. Kirjan avulla voi harjoitella käsikirjoitusten lukemista ja vähintäänkin se havainnollistaa luettavaa tekstiä kuvamateriaalin kautta. Tässä esitetyt ajatukset kirjoitusten valinnasta ja siitä, mistä ja miten ne ovat tutkijoiden käsiin ja tähän kirjaan päätyneet, syntyivät nekin osin kirjan innoittamana.

ULLA TERVAHAUTA, TEOL. TRI

HUGO LUNDHAUG & LANCE JENOTT The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices. Tübingen: Mohr Siebeck 2015. 332 s.

Varsinkin Nag Hammadi -tutkimuksen ulkopuolella kokoelman kirjoitukset ovat edelleen gnostilaisten tekstien maineessa, vaikka tärkeimmät gnostilaisia koskevat poleemiset kirjoitukset sijoittuvat toiselle tai kolmannelle vuosisadalle ja muille seuduille kuin Nag Hammadin koptilaiset koodeksit, jotka kopioitiin 300-luvun lopulla Ylä-Egyptissä. Gnostilaisia vastaan kirjoittanut Irenaeus vaikutti Lugdunumissa eli nykyisessä Lyonissa ja Porfyrioksen kritiikki *Plotinoksen elämässä* sijoittuu Roomaan. Totta kai useimmat tutkijat katsovat, että koptilaiset tekstit ovat myöhempiä versioita alkuperäisistä kreikan-kielisistä teksteistä, eivätkä lukijat oleet gnostilaisia vaan joitakuuta muita. Edelleen, tuskin kukaan kiistää, että Nag Hammadin kokoelmassa gnostilaista ajattelua edustavat tekstit muodostavat vain yhden osan.

Nämä havainnot synnyttävät monia kysymyksiä, kuten mistä koodeksit tulevat ja kenelle ne kuuluvat. Varhaisimmat näkemykset siitä, että kyseessä on gnostilainen kirjasto, on jo korvattu muilla hypoteeseilla. Moni tutkija on kiinnittänyt huomiota siihen, että oletetulla löytöalueella on Pakhomioksen luostarien raunioita ja merkkejä muusta askeettisesta kristinuskosta, näin esimerkiksi Frederik Wisse, Michael Williams ja James Goehring. Osion yliopiston professori Hugo Lundhaug ja hänen projektissaan työskennellyt Lance Jenott haluavat vahvasti edistää tätä suuntaa. Heillä on selkeä tavoite: osoittaa, miten tärkeää on irrottaa Nag Hammadin tekstit gnostilaisuuskeskustelusta ja lähestyä niitä Pakhomioksen munkkien lukemistona.

Sanon heti, että tämä on tärkeä ja perusteltu tavoite. Tekstien tar-

kastelu 300-luvun lopun egyptiläisen kristinuskon valossa voi tarjota uusia näkökulmia niiden ymmärtämiseen ja laajemmin varhaisen kristinuskon historiaan. Miksi tekstejä ei ole painokkaammin lähestytty tästä näkökulmasta? Ehkä siksi, että monien tekstien sisältö on jotain muuta kuin mitä tutkijat ovat Pakhomioksen munkeilta odottaneet. Jo Jean Doresse 1950-luvulla oli varma, että oikeauskoiset munkit eivät lukeneet tuollaisia tekstejä. Lundhaugin ja Jenottin vastaus on, että Pakhomioksen yhteisön "viralliset" lähteet ovat hagiografisia ja antavat ideologisesti silotellun kuvan Pakhomioksesta ja yhteisön alkuvaiheista.

Lundhaug ja Jenott rakentavat argumenttiaan tekstien luostarikontekstista useista eri näkökulmista. Kirjassa on kymmenen lukua, joista ensimmäinen taustoittaa tutkimuskysymyksen. Toisessa luvussa Lundhaug ja Jenott käyvät luostarihistorian kirjallisten lähteiden ohella läpi Nag Hammadin arkeologiaa ja tekstien oletettua löytöpaikkaa sekä dokumentaarista lähdeaineistoa. Kolmannessa luvussa tarkastelun kohteena ovat kirkkoisien maininnat gnostilaisista tai setiläisistä, kun taas neljännessä luvussa vastataan esitettyihin hypoteeseihin kirjakoelman lukijoista. Viidennessä, kuudennessa ja seitsemännessä luvussa Lundhaug ja Jenott tarkastelevat koodeksien kansipapyruksia ja niiden sisältämää informaatiota, koodekseihin sisältyviä kirjurimerkintöjä sekä sitä, mitä Egyptin askeettien lukutottumuksista tiedetään. Kahdeksannessa luvussa pohditaan koodeksien ryhmittely-yrityksiä ja kahdessa viimeisessä luvussa Ylä-Egyptin askeetteja ja eri askeettiyhteisöjä sekä pyritään sijoittamaan Nag Hammadin tekstit tähän kontekstiin.

Lopputulos on monin tavoin kiinnostava. Koodekseista löytyy paljon konkreettista informaatiota, joka näyttää tavalla tai toisella vievän askeettien luoliin tai Ylä-Egyptin luostareihin. Joillekin tutkijoille on-